

Ἐπειδὴ ὁμοίως ἢ προσωπικότητος ἀμεσώτερον συνδέεται μὲ τὴν κοινωνίαν, λόγῳ τῆς ἀφοσιώσεώς της εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἐκείνης, παρ' ὅλην τὴν διασάφησιν τῆς ἐννοίας της, τὴν ὁποίαν ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς κοινωνικῆς προσωπικότητος (Κεφ. Δέ) ἀντεκρύσαμεν ἐπιβάλλεται μιᾷ θαυτέρα ἐρμηνεία τῆς σχέσεώς της πρὸς τὴν κοινωνίαν—ἐφ' ὅσον μάλιστα καὶ ἡ σχέσις αὕτη ποικιλοτρόπως πολλακίς ἐρμηνεύεται—, διὸ καὶ εἰς τὴν ἔρευναν ταύτης χωροῦμεν.

Ε'. ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντων καταδεικνύεται, ὅτι ἡ ἐννοία τῆς προσωπικότητος ἀφ' ἐνὸς μὲν σχετίζεται μὲ τὴν ὄντοτητα τῆς ἀξίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καθορίζεται καὶ χρωματίζεται ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν ἡ προσωπικότης αὕτη λαμβάνει ἐναντι τῶν περιοχῶν τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος καὶ δὴ ἀπὸ τὴν προώθησιν τῆς ἀντιστοίχου περιοχῆς τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν ὁποίαν αὕτη ἐπιφέρει. Ἦδη πρόκειται νὰ ἀντικρύσωμεν τὴν προσωπικότητα ὑπὸ τὴν σχέσιν της πρὸς τὴν κοινωνίαν, δηλαδή ὑπὸ τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν κατέχει ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου. Ἡ τοιαύτη ἔρευνα θὰ μᾶς καταδείξῃ ἐπὶ πλεόν καὶ μερικὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα θὰ μᾶς διασαφήσουν τὸν τρόπον τῆς γενέσεως τῆς προσωπικότητος.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὄχι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὅστις μὲ τὴν ἐννοίαν τῆς προσωπικότητος εἶναι προικισμένος, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἄνευ τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου, ἄνευ τῆς κοινωνικῆς του θέσεως. Διότι ὅταν καὶ τὸ σῶμα ἀκόμη, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὴν κατοχὴν τοῦ ὑποκειμένου, νοῆται μὲ μιᾶν κοινωνικὴν σχέσιν, διαφαινομένην τόσον εἰς τὴν περιθάλψιν καὶ φροντίδα τῆς κοινωνίας διὰ τὸ σῶμα, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις της ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ καταστάσεως ἐκείνου, εὐνόητον ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα, τῶν ὁποίων ἡ φύσις μόνον εἰς τὸ εὐρύτερον περιβάλλον τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι νοητὴ, καὶ τὰ εἰς τὰ ποῖα περισσότερο τοῦ σώματος τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀνθρώπου θὰ

χαρακτηρίζουν, θα καταδεικνύουν, ότι ο άνθρωπος μόνον εντός του κοινωνικού πλαισίου δύναται να νοηθῆ.

Και όταν πάλιν διὰ πάντα άνθρωπον νοηται κοινωνική θέσις διαμορφώνουσα τὴν ψυχικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ, πολὺ περισσότερον ἢ προσωπικότης, ἣτις ἀφ' ἑνὸς μὲν παρουσιάζει τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἰδιαιτέρας ἀφοσιώσεώς της εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνδέεται μετ' ἀξίας, φύσεως ὑπερατομικῆς, τ. ἔ. μετ' αἰώνιον κοινωνικόν, θα διατηρῆ στενώτερον δεσμὸν μετ' τὴν κοινωνίαν καὶ ἐν τῷ δεσμῷ τούτῳ θα διαμορφοῦται.

Ἄλλὰ τὴν κοινωνικὴν ἀπόχρωσιν τῆς προσωπικότητος καταδεικνύει ἐπιπλέον καὶ ἡ θέσις της ἐναντι τῶν παραδόσεων καὶ ἀξιών τοῦ παρελθόντος, αἰτινες τὸ παρὸν τῆς κοινωνίας διαμορφώνουσαι καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς προσωπικότητος προκαλοῦσαι συνεργοὺν εἰς τὸν ἱστορικοκοινωνιολογικὸν καθορισμὸν τῆς δράσεως τῆς προσωπικότητος.

Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην χωροῦντες εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς κοινωνικῆς συνθέσεως τῆς προσωπικότητος εὐρίσκομεν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ, αἵτινα ταύτην τὴν σύνθεσιν διαπιστοῦν:

1) Πᾶσα προσωπικότης ἔχει τὴν συνείδησιν ἐν τῇ ἐκδηλώσει τῆς φύσεώς της, ὅτι εἶναι μέλος 1) τῆς κοινωνίας ἐκείνης, διὰ τὴν ὁποῖαν δρᾷ. Διότι ἡ ἀφοσίωσις της δι' ἐκείνην δὲν φανερώνει μόνον ὅτι ἀναγνωρίζει ἐκείνην, ἀλλ' ὅτι ἀκόμη διαισθάνεται ὅτι ἄνευ ἐκείνης δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ὑπόστασις της. Τοῦτο ὁμῶς δὲν σημαίνει δι' ἐαυτὴν ἐκμηδένισιν τῆς ὄντοότητός της, ἀλλὰ τοῦναντίον συνειδοποίησιν τοῦ ρόλου, τὸν ὁποῖον ἔχει τὸ πνεῦμα αὐτῆς τῆς κοινωνίας, τὸ ὁποῖον σέβεται, νὰ τὸ προωθήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κοινωνικὸν πνεῦμα ἔχει τὴν τάσιν νὰ ἐκδηλωθῆ καὶ νὰ ἀναπτυχθῆ, τὸ δὲ φαινόμενον τοῦτο μόνον διὰ τῆς προσωπικότητος λαμβάνει χώραν, ἔπεται δι' ἡ προσωπικότης δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς φορέυς τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος. 2)

2) Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς προσωπικότητος ὡς φορέως τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος καταφαίνεται, ὅτι τὸ

1) Ed. Spranger : *Lebensformen*. Halle. 1930. σ. 301.

2) Ed. Spranger : *Lebensformen*. Halle. 1930. σ. 302.

πνεῦμα αὐτὸ μόνον διὰ τῶν προσωπικοτήτων λαμβάνει τὸν ρεαλισμὸν του καὶ μόνον δι' αὐτῶν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων συνειδοποιεῖται. Καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται τόσον μὲ τὴν γλωσσικὴν ἐκδήλωσιν, τὴν ὁποῖαν μόνον αἱ προσωπικότητες δύνανται χαρακτηριστικώτερον νὰ τονίσουν, διότι μὲ τὴν βίωσίν των πρόσκεινται περισσότερο πρὸς τοῦτο τὸ πνεῦμα, ὅσον καὶ μὲ τὰ ἐκπολιτιστικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα πάλιν μόνον διὰ τῶν προσωπικοτήτων δύνανται περισσότερο νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος, διότι μόνον αὗται ἔχουσιν περισσότερο παντὸς ἄλλου εἰς τὸν ἐσωτερικόν των κόσμον τὰ ἀξιολογικὰ στοιχεῖα τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος καὶ δρῶν σύμφωνα μὲ αὐτά.

3) Ἐάν ἤδη λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος διαφαίνεται εἰς τὴν ἐκουσίαν ἀφοσίωσίν της εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ συνόλου (Κεφ. Γ' 3), ὅτι ὅπως διεφάνη κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς κοινωνικῆς προσωπικότητος (Κεφ. Δε') ὁ τρόπος τῆς ἀφοσιώσεώς της καθορίζεται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τὸ ἐπικρατοῦν εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτήν, ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἠθικὴν της καὶ ἀπὸ τὴν ἔμμογον ἰδέαν τῆς ἐξιδανικεύσεως τῆς κοινωνίας (Κεφ. Δε' 1, 2, 3,), ἤδη δὲ τὸ προηγουμένως λεχθὲν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας μόνον διὰ τῶν προσωπικοτήτων λαμβάνει τὸν ρεαλισμὸν του, ἀλλὰ καὶ διὰ μέσου αὐτῶν μεταλαμπαδεύεται εἰς τοὺς ἀπογόνους, τότε θὰ πρέπη νὰ ἀντικρύσωμεν τὴν προσωπικότητα ὡς ἐκεῖνην τὴν μορφήν, ἥτις ἐξ ὁλοκλήρου συντείνει εἰς τὴν τελείωσιν τῆς κοινωνίας, διότι πᾶσα κοινωνία ἐπὶ ὑγιῶν βάσεων στηριζομένη μοχθεῖ καὶ ἐργάζεται διὰ τὴν τελείωσίν της, ταύτην δὲ μόνον αἱ προσωπικότητες ἐπεξεργάζονται. Εἰς τὸν ρόλον δὲ τοῦτον τῆς προσωπικότητος διαφαίνεται:

α) Ὅτι ἡ ἔννοια τῆς προσωπικότητος γεννᾶται (Κεφ. Ε') μόνον ἐν τῷ κοινωνικῷ πλαισίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ ὅχι μόνον οὐδεμία διάστασις μεταξὺ τῶν κατευθύνσεων τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς ὁλότητος ὑπάρχει, ἀλλὰ πλήρης ἑναρμόνισις ἐπιδιωξέων καὶ ἐξελίξεων καὶ ἁρμονικὴ συμφωνία μεταξὺ προσωπικότητος καὶ κοινωνίας. Ἡ δὲ ἁρμονία αὕτη τοῦ δεσμοῦ των δημιουργεῖται ἀπὸ τὰ κάτωθι:

αα) Ἀπὸ τὸ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον, τὸ ὁποῖον ἔχει κύρος δι' ὄλα τὰ μέλη τῆς δλότητος καὶ ὡς ἀξία ὑφ' ὄλων ἀναγνωρίζεται.

ββ) Ἀπὸ τὴν κοινὴν ἠθικὴν, ἣτις προσωπικότητα καὶ κοινωνίαν διέπει καὶ ὑπ' αὐτῶν καθίσταται σεβαστὴ.

γγ) Ἀπὸ τὴν διαδίδωσιν τούτων ὑπὸ κοινὸν πλαίσιον παραδομένων ἀξιών καὶ καθιερωμένων νόμων, εἴτινες ἀπαιτοῦν καθωρισμένην κατεύθυνσιν.

δδ) Ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἀναζωογονήσεως καὶ ἀνανεώσεως τῶν ἰδεωδῶν τῆς κοινωνίας, χωρούσης πρὸς τελείωσιν, τὴν ὁποίαν ἡ προσωπικότης κατανοεῖ καὶ ἐπιζητεῖ.

ε) Ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ προσωπικότης τόσο ἀρμονικὰ ἀφοσιώνεται εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδεώδους τῆς κοινωνίας καὶ εἰς τὴν τελείωσίν της, δυναμικὴ εἶναι ἡ δράσις της ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου.

ΣΤ'. ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ

Τὸν βαθμὸν τῆς δυναμικῆς δράσεως τῆς προσωπικότητος ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου δὲν δυνάμεθα νὰ καθορίσωμεν, διότι τόσο ἡ ψυχικὴ σύνθεσις τῆς προσωπικότητος, ὅσον καὶ ἡ ὀργανικὴ σύνθεσις τῆς κοινωνίας ποικίλλουν. Φυσικὴ δὲ συνέπεια τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν εἶναι τὸ ἀδύνατον τοῦ καθορισμοῦ μιᾶς σταθερᾶς δυναμικότητος εἰς τὴν προσωπικότητα.

1) Κυρίως αἷτια, τὰ ὁποῖα συνεργοῦν εἰς τὴν ποικιλίαν καὶ διαφοροποίησιν αὐτὴν, δύνανται νὰ λογισθοῦν διὰ μὲν τὴν προσωπικότητα: α) ἡ ψυχρσύνθεσις της καὶ ἡ κληρονομικότης της, β) ἡ ὄλη της ἐμπειρία καὶ γ) ἡ διάφορος ἐπίδρασις τοῦ περιβάλλοντος, 1) ἤτοι στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κυρίως προκαλοῦν τὴν διάφορον ἀξιολογικὴν κατεύθυνσιν τῆς προσωπικότητος (Κεφ. Δ') καὶ τὴν ἀνάλογον ἔντασιν ταύτης τῆς κατευθύνσεως. Διὰ δὲ τὴν κοινωνίαν 2) δύνανται νὰ θεωρηθοῦν τὰ ἑξῆς:

α) Αἱ παραδοθεῖσαι ἀξίαι, αἷτινες ὡς ἰσρὰ παρακαταθήκη ὑπὸ

1) Ν. Ἐξαρχοπούλου: *Ψυχικαὶ διαφοραὶ Ἀθῆναι*. 1932. σ. 34.

2) Ed. Spranger: *Lebensformen*. Halle. 1930. σ. 310.

τῶν προγόνων πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους μεταδοθεῖσαι προβάλλουν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ μορφὴν καθήκοντος. Ταιουτοτρόπως σκοποὶ ἐκπληρωθέντες ὑπὸ τῶν προγόνων, ἀξίαι ἀποκτηθεῖσαι ὑπ' ἐκείνων ἐπιδρῶν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ μάλιστα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὗτοι γὰ ἀισθάνονται τὴν ἀνάγκην τῆς τελειώσεως τοῦ ἔργου ἐκείνων.

β) Ἡ σφοδρότερα ἢ μὴ ἀπαίτησις, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει τὸ σύνολον αὐτὸ τῆς κοινωνίας, γὰ ἐκφράσῃ μίαν θέλησιν πρὸς **κοινωνικότητα** (Wille zur Gemeinschaft). Φυσικὰ ἡ θέλησις αὕτη παρουσιάζεται περισσότερον ἐπιτακτικὴ εἰς κοινωνίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη μὲ ἰσχυρότερον δεσμόν πλαισιοῦνται. ¹⁾

γ) Ἡ στροφή, ἡ ὁποία διαφαίνεται ἐκάστοτε εἰς μίαν κοινωνίαν καὶ ἣτις ἐκδηλοῦται διὰ τῶν διαφόρων ἰδίᾳ κοινωνιολόγων ἐπιζητούντων τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς δλότητος τὴν ἐξυπηρέτησιν περισσότερον, προκειμένου γὰ ἐπιτευχθῆ ἡ εὐδαιμονία. Οὕτω ἐνδέχεται γὰ ἐπικρατῆ ἀτομικιστικῆ θεωρία καὶ τότε δλόκληρον τὸ κέντρον τοῦ βάρους μετατίθεται εἰς τὸ ἄτομον καὶ διὰ τῆς τελειώσεως τούτου ἐπιδιώκεται ἡ τελείωσις τοῦ συνόλου ἢ γὰ ἐπικρατῆ ἡ κοινωνικὴ ἀντίληψις, ὁπότε ἡ ἐξύψωσις τοῦ ἀτόμου θὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς προόδου τοῦ συνόλου.

2) Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ τρία ὡς ἄνω στοιχεῖα ὑπὸ τὴν μεγαλυτέραν αὐτῶν ἔντασιν ἀντανακλοῦν πρὸς τὴν ὠργανωμένην ἐκείνην κοινωνίαν, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν κράτος, — διότι εἰς τὸ κράτος διαφαίνεται καὶ ἡ ὄντοτης τῶν παραδεδομένων ἀξιῶν ἀπολύτως καὶ ἡ σφοδρὰ θέλησις πρὸς κοινωνικότητα καὶ ἀκόμη ἡ καθαρῶς κοινωνικὴ ἀντίληψις —, διὰ τοῦτο, ἐὰν ἀντικρύσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικότητος ἐντὸς τοῦ κράτους τούτου, εὐρίσκομεν τόσον ἁρμονίαν τοῦ δεσμοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κράτους, ὡς ταύτην ἀνωτέρω ἐγνωρίσαμεν, ἕσον καὶ δυναμικὴν δράσιν ταύτης ἐντὸς τοῦ κρατικοῦ πλαισίου.

Ὅπως ὁμως δὲν δυνάμεθα γὰ καθορίσωμεν τὸν βαθμὸν τῆς δράσεως τῆς προσωπικότητος ἐντὸς τοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου, οὔτε καὶ τὸν βαθμὸν τῆς δυναμικότητος ταύτης ἐντὸς τοῦ κρατικοῦ

1) Hans Freyer : *Einleitung in die Soziologie*. Leipzig. 1931. σ. 147.

πλαίσου διὰ τοὺς ἰδίους λόγους δυνάμεθα νὰ διασαφήσωμεν.

3) Ἐὰν ὁμοίως τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ἡ προσωπικότης φέρει δυναμικὸν χαρακτήρα καὶ ὅτι εἰς τὴν δημιουργικὴν τῆς ἐκδήλωσιν συντελεῖ εἰς αὐθόρμητους παράγων, ὅστις προκαλεῖ τόσον τὴν ἀφοσίωσιν τῆς εἰς τὴν κοινωνίαν ἢ κράτος, ὅσον καὶ τὴν εὐεργετικὴν τῆς συνδρομὴν διὰ τὴν προώθησιν καὶ τελείωσιν ἐκείνων.

Τὸν αὐθόρμητον αὐτὸν παράγοντα καλοῦμεν ἐσωτερικὴν νομοτέλειαν (Gesetzlichkeit) καὶ τὰ γνωρίσματα ταύτης, χαρακτηριστικὰ καὶ ταῦτα διὰ τὴν ἀποκάλυψιν περισσότερον τῆς προσωπικότητος, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

α) Ἡ νομοτέλεια αὕτη ἀφορᾷ ἐκείνην τὴν σταθερὰν προσπάθειαν τῆς προσωπικότητος, ἣτις παρορμᾷ αὐτὴν εἰς τὴν ἐξυψωτικὴν δημιουργίαν ¹⁾

β) Ἐπειδὴ ἡ ἐκδήλωσις τοῦ ἀξιολογικοῦ στοιχείου τῆς προσωπικότητος συνδυάζεται μὲ τὸν ἀνώτερον πολιτισμὸν (Kultur), ἔπεται ὅτι καὶ ἡ φύσις τῆς νομοτελείας, ἣτις ἀντανακλᾷ πρὸς τὴν σταθερότητα τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς δράσεως αὐτῆς, θὰ εἶναι συνυφασμένη καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ τούτου.

γ) Ἡ νομοτέλεια αὕτη μὲ τὴν ἀνύψωσιν πρὸς τὸ ἰδεώδες, τὴν ὁποῖαν προκαλεῖ, ὁδηγεῖ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἀποκάλυψιν καὶ βαθμιαίαν ἀπόκτησιν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος τοῦ ἀπολύτου ἢ κανονιστικοῦ. Διότι ὅταν ὁ ἀντικειμενικὸς σκοπὸς πάσης προσωπικότητος εἶναι νὰ φθάσῃ αὕτη ὁμοῦ μετὰ τῆς κοινωνίας τὸ τέλειον—τὸ κανονιστικόν—, ὅταν ἡ φύσις τῆς νομοτελείας μᾶς παρουσιάζῃ σταθερότητα προωθήσεως πρὸς ἐξυψωτικὴν δημιουργίαν καὶ ὅταν ἀκόμη ὡς ἀποτέλεσμα τούτων παρουσιάζεται ἡ πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ, τότε εὐνόητον εἶναι, ὅτι θὰ συντελεθῇ ἡ βαθμιαία ἀποκάλυψις τοῦ κανονιστικοῦ. Ζήτημα μεταφυσικὸν ἂν θὰ κατορθώσῃ ποτὲ γνωσιολογικῶς νὰ τὸ προσεγγίσῃ. Ἀναμφισβήτητον ὁμοίως ὅτι πᾶσα ἀποκάλυψις τοῦ κανονιστικοῦ καίτοι δὲν παρουσιάζει αὐτὸ τὸ ἀπόλυτον, αὐτὸ τὸ κα-

1) Bruno Bauch: Die Kultur der Gegenwart. Ethik. Leipzig. 1924. σ. 251.

γονιστικόν, ὅμως δημιουργεῖ τὴν ἀντίληψιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ἡ φάσις τοῦ ἀποκαλυπτομένου εἶναι φάσις τοῦ κανονιστικοῦ. **Τὸ φανταστικῶς τοῦτο κανονιστικόν (Adequat), καλεῖται παροδικόν, θεωρούμενον ὡς κανονιστικόν καὶ ἀπόλυτον, ἔναρμονιζόμενον ὅμως ἐκάστοτε πρὸς τὰ ἰδανικά τῆς ἐποχῆς (σελ. 37 ὑποσ.), ἔχει μεγίστην ἀξίαν διὰ τὸν ἄνθρωπον, διότι παρορμᾷ αὐτὸν πάντοτε εἰς ἐξιδανικευμένην δημιουργίαν.**

δ) Ἡ κατὰ τὴν νομοτέλειαν ἐνέργεια τοῦ ὑποκειμένου, λόγῳ τῆς σταθερότητος αὐτῆς, συντελεῖ, ὥστε νὰ διαφάνηται εἰς τὴν προσωπικότητα εἰς ῥυθμὸς καὶ μία ἁρμονία, ἅτινα ἐκδηλοῦνται καὶ εἰς τὴν νόησιν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν δράσιν καὶ γενικὰ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν τῆς. Ἄρα χαρακτηριστικόν τῆς νομοτελείας αὐτῆς εἶναι ἡ αἰσθητικὴ γοητεία, τὴν ὅποιαν αὕτη διὰ τοῦ ῥυθμοῦ τούτου προκαλεῖ.

ε) Ἡ δημιουργικότης ἐπίσης, ἣτις προκαλεῖται ὑπὸ τῆς νομοτελείας, παρουσιάζει ἱστορικὸν χαρακτήρα, διότι ἐξυπηρετεῖ ὄχι μόνον τὸ παρὸν τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον αὐτῆς (Produktivität). Διὰ τοῦτο πᾶσα δημιουργία μιᾶς προσωπικότητος παλαιότερας ἐποχῆς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῶν μετὰ ταύτην νέων γενεῶν.¹⁾ Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοιαύτη ἱστορικὴ δημιουργία διαμορφώνει ἐξέλιξιν ἐπὶ τὰ βελτίω, διὰ τοῦτο τὴν μὲν πορείαν τῆς δημιουργίας στοχαζόμεθα ἐπὶ ἰδεαλιστικῆς κατευθύνσεως, τὴν δὲ νομοτέλειαν ἀντικρούσομεν ὡς ἔμμονον θεῖον στοιχεῖον ἐν τῷ ἄνθρωπῳ. Ἄρα ἡ νομοτέλεια αὕτη παρουσιάζει πάντοτε ἰδεαλιστικὴν ἀπόχρωσιν.

στ) Εἰς πᾶσαν νομοτέλειαν νοοῦνται καὶ ὀρισμένοι ἀπαιτήσεις. Ἡ ἐκπλήρωσις καὶ τελείωσις τούτων δίδουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν προσωπικότητα, ὅταν αὕτη συμφώνως πρὸς τὴν νομοτέλειαν δρά. Ἡ ἔννοια δὲ τῆς ἐλευθερίας δὲν διαφαίνεται μόνον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀπαιτήσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ χαρακτηριστικόν, τὸ ὅποιον τὸ ἔμμονον στοιχεῖον τῆς νομοτελείας ὡς θεῖκον στοιχεῖον παρουσιάζει. Διότι αὐτὸ τὸ θεῖκον χαρακτηριστικόν συντελεῖ, ὥστε ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἐνεργείας τῆς προσωπικότητος ὄχι μόνον νὰ μὴ ἀντιστρατεύηται πρὸς τὸ συμφέ-

1) Ed. Spranger : Lebensformen. Halle. 1930. σ. 33.

ρον του συνανθρώπου, αλλά να επιφέρη την ανύψωσιν όλων. Ούτω ή έννοια αυτής της έλευθερίας έχει και υποκειμενικήν σημασίαν, έφ' όσον έρμηνεύει την έκπλήρωσιν των άπαιτήσεων της νομοτελείας του υποκειμένου, και αντικειμενικήν, διότι ή έκπλήρωσις αυτη λόγω του θεϊκού στοιχείου της θα ενέχη γενικόν κύρος. 1) Τοῦτο όμως δέν συμβαίνει με την έλευθερίαν εκείνην, ήτις παρουσιάζει έκδήλωσιν άτομικοῦ υποκειμενικοῦ έγωϊσμοῦ. Αυτη δέν είναι έλευθερία, αλλά άτομική αυθαιρεσία, ήτις μή στηριζομένη επί θεϊκῶν στοιχείων, άλλ' επί των παθῶν του υποκειμένου, όχι μόνον δέν συντελεί εις την πρόοδον του συνανθρώπου, αλλά τούναντίον σημαίνει την υποδούλωσιν εις τά πάθη του ίδιου. 'Η επί της νομοτελείας όμως στηριζομένη δημιουργία έχει τό χαρακτηριστικόν της πραγματικῆς έλευθερίας δια την προσωπικότητα, και δια τοῦτο έκδηλώνεται έν αυτῇ ίκανοποίησις και ένθουσιασμός, άτινα προωθοῦν την προσωπικότητα προς την τελείωσιν της. 2)

ζ) Τέλος ή νομοτέλεια, έφ' όσον παρουσιάζει ένα αυθόρμητον στοιχείον του άτόμου, έμφανίζει άτομικόν χαρακτήρα, έφ' όσον δέ συντελεί εις την προώθησιν της ολότητος, έμφανίζει κοινωνικόν χαρακτήρα. Αί δύο αυται πλευραι της αυτής οντότητος, λόγω του ένχρμονισμοῦ των, διαμορφώνουν ένα ὄφείλω, τό όποϊον πάλιν νέον γνώρισμα της νομοτελείας θεωρείται. Είς τό ὄφείλω τοῦτο αντικρύζεται ή έννοια της κατηγορικῆς προστακτικῆς του **Κάάντ**, 3) ήτοι μία έννοια, ήτις δέν προσκρούει εις τό περιεχόμενον της προσωπικότητος, διότι παρουσιάζει έσωτερικήν παρόρμησιν με αξιολογικήν υπόστασιν γενικοῦ κύρους. Τό ὄφείλω δηλαδή τοῦτο φαίνεται μέν δι δεσμεύει την βούλησιν του άτόμου, άποτελεί όμως εις την πραγματικότητα εκουσίαν προσπάθειαν της προσωπικότητος, καθ' ὄρισμένον τρόπον να δράση. 'Η δράσις δέ αυτη ανταποκρινομένη προς την νομοτέλειαν ήτοι τόν έσωτερικόν νόμον, δστις χωρεί προς τελείωσιν, δημιουργεί εις τόν δρώντα επί πλέον την συνείδησιν, δι το ὄφείλω

1) Alois Dempf: *Kulturphilosophie*. Muenchen. 1932. σ. 143

2) Ν. Κακούρη: *Αί παιδαγωγικαί μου σκέψεις και ένέργειαι*.

Τρίπολις 1935. σ. 51—53.

3) Nik. Hartmann: *Ethik*. Berlin. 1926. σ. 478.

τὸν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰς τὴν τελείωσιν. Διὸ ὅταν τοῦτο τὸ ὄφελω σβύσῃ, τότε σβύνει ὁ πολιτισμὸς καὶ τὸ ἄτομον ἐκμηδενίζεται. 1)

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου πηγάζει καὶ ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως τῆς προσωπικότητος, ἣτις μάλιστα ὅσον περισσότερον ἔχει τὴν εὐκαιρίαν αὐθόρμητα καὶ κατὰ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦτον νόμον νὰ ἰδῆ καὶ ἀφωσιουμένη εἰς τὸ καθήκον τῆς νὰ συνεργῆ διὰ τὴν τελείωσιν, τόσο περισσότερον αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως συναισθάνεται, διότι τόσο περισσότερον τὴν τελείωσιν συνειδοποιεῖ.

Ζ'. Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΣ ΕΝ ΣΧΕΣΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΖΩΗΝ

Ἐὰν τῶρα θελήσωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν σχέσιν τῆς προσωπικότητος μετὰ τὴν ζωὴν, τότε θὰ ἴδωμεν τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά:

α) Ἡ προσωπικότης μετὰ τὸ νὰ συνειδοποιῆ περισσότερον παντὸς ἄλλου ἀξίας τοῦ παρελθόντος καὶ μετὰ τὸ νὰ καθιστᾷ αὐτὰς δυναμικὰς εἰς τὸ σύνολον μετὰ τὴν πίστιν τῆς καὶ τὸν σεβασμὸν τῆς πρὸς αὐτὰς, ἀφ' ἑνὸς μὲν περισσότερον συντελεῖ εἰς τὸ νὰ παρουσιάζεται εἰς τὴν ζωὴν ἕνας ῥυθμὸς γνῶριμος εἰς ὅλους τοὺς συνανθρώπους τῆς, ἕνας ῥυθμὸς δηλαδὴ, ὅστις, ἐφ' ὅσον λαμβάνει χώραν ἐντὸς ἑνὸς πλαισίου, τὸ ὁποῖον ἐν πολλοῖς ὑπὸ τῶν προγόνων καθωρίσθη, ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ συναίσθημα καὶ εἰς τὴν νοοτροπίαν τῶν συγχρόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τὸ νὰ δυναμώσῃ αὐτὸν τὸν ῥυθμὸν τῆς ζωῆς καὶ μετὰ τὸ νὰ τὸν καθιστᾷ συνειδητὸν εἰς τοὺς συνανθρώπους τῆς συντελεῖ εἰς τὴν καλυτέραν ἐξέλιξιν τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ ἐξέλιξις αὐτῆς μόνον τότε δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ, ὅταν στηρίζηται ἐπὶ στερεῶν βάσεων καὶ ἐπὶ ἁρμονίας, διὰ τὴν ὁποῖαν τὸ μεγαλύτερον μέρος ἢ παράδοσις συνεισφέρει. Εἰς ὅλον αὐτὸν τὸν ῥόλον τῆς προσωπικότητος ἀνταμοιβή δι' αὐτὴν παρου-

1) Ed. Spranger: *Die Kulturzyklentheorie und das Problem des Kulturverfalls*. Berlin. 1926. σ. 18.

Ed. Spranger: *Probleme der Kulturmorphologie*.

Berlin. 1936. σ. 38.

σιάζεται όχι μόνον ή γοητεία, τήν όποίαν έξασκει τó δημιουργικό της έργον, αλλά και ή μίμησις, τήν έποίαν προκαλεί.

6) Είς τήν έξελικτικήν πορείαν τής ζωής, ή όποία ώς είδομεν στηρίζεται είς τόν ρυθμόν τών παραδόσεων, ή προσωπικότης συντελεί είς τó ανάβάπτισμα τής παλαιάς μορφής τής ζωής υπό νέα ιδανικά—ιδανικά έν τούτοις, τά όποία λαχταρά τó είναι τής κοινωνίας—και προκαλεί ή ίδια προσωπικότης άναζωογόνησιν αύτής.

‘Η άναζωογόνησις αύτη πραγματοποιείται, διότι πᾶσα προσωπικότης δημιουργούσα κατά τó πνεύμα του λαού της και συμφώνως πρός τόν μύχιον πόθον αύτου, έξωτερικεύει ό,τι ώραϊον, άγαθόν, ώφέλιμον και ιδανικόν είς τόν λαόν αύτόν ύπάρχει κατά τήν έποχήν αύτήν. Ούτως έπέρχεται μία άντικειμενικοποίησις τών άξιών του λαού της, ή όποία κατόπιν έπιδρά και επί τής περαιτέρω ζωής. ‘Η άντικειμενικοποίησις όμως αύτή, έφ’ όσον πρόκειται περί άντικειμενικοποιήσεως άξίας, μέ τήν νέαν έπίδρασιν τής έξειδανικεύει τήν ζωήν και άκριβώς είς τήν έξιδανικεύσιν ταύτην έγκείται ή άναζωογόνησις, τήν όποίαν προκαλεί ή προσωπικότης.

Η΄. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Συνοψίζοντες τά έκτεθέντα ώς πρός τήν προσωπικότητα εύρίσκομεν ότι ναί μέν παρουσιάζει αύτη κατά τόπους και χρόνους και κατά τó περιεχόμενόν της αναλόγως τής έξυπηρετήσεως τής κοινωνίας διαφοροποίησιν, πάντοτε όμως έκδηλώνει κοινωνικήν ήθικήν, κατευθύνεται πρός τó κανονιστικόν ιδεώδες και μέ άρμονικήν συμφωνίαν πρός τήν κοινωνίαν κατανοεί ταύτην, ώς έπίσης έξ ολοκλήρου έκουσίως και δυναμικώς άφοσιώνεται είς τήν έξυπηρετήσιν εκείνης. Αίσθανομένη έπίσης έσωτερικήν έπιταγήν πρός τó ιδεώδες, έφ’ όσον τουτο ένσαρκώνει τās ύψηλάς έννοίας του άγαθοϋ, ώραϊου, ήθικοϋ κλπ., άναπτύσσει τήν δούλησιν της πρός ισχυράν δημιουργικότητα, συναισθάνεται άληθή ένθουσιασμόν και δεικνύει άποφασιστικότητα, τήν όποίαν ούδεμία θυσία δύναται νά περιορίση. Μέ ταύτην τήν τακτικήν της γοητεύει τήν κοινωνίαν, ή δε γοητεία αύτη διά τής έξυψώσεως εκείνης έπιφέρει

ιδανικὸν ρυθμὸν εἰς ὅλας τὰς βιωτικὰς σχέσεις τῆς κοινωνίας.

Ἐπειδὴ δὲ πρώτη αὕτη συλλαμβάνει τὸ ἰδανικὸν, τὸ ὁποῖον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ πλαισίου τῆς, διὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι αὕτη ἔχει τὸ πλεονέκτημα νὰ προμαντεύῃ μελλούσας ἀξίας. Δι' ὅλα ταῦτα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀξίξει ἢ δυναμικότης τῆς νὰ πλαισιοῦται διὰ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν αἰωνιότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bruno Bauch: Die Kultur der Gegenwart. Ethik.
Leipzig. 1924.
2. Alois Dempf: Kulturphilosophie. Muenchen. 1932.
3. Νικ. Ἐξαρχοπούλου: Ψυχικαὶ διαφοραὶ τῶν παιδῶν.
Ἀθῆναι 1932.
4. Hans Freyer: Einleitung in die Soziologie. Leipzig. 1931
5. Nikolai Hartmann: Ethik. Berlin. 1926.
6. » » Das Problem des geistigen Seins.
Berlin. 1933.
7. Νικ. Κακούρη: Αἱ παιδαγωγικαὶ μου σχέψεις καὶ ἐνέργειαι.
Τρίπολις 1935.
8. Theodor Litt: Individuum und Gemeinschaft.
Leipzig. 1926.
9. » » Geschichte und Leben. Leipzig. 1930.
10. Γεωργ. Σανελλαρίου: Ἡ μέτρησις τῆς εὐφυΐας. 1927.
11. Eduard Spranger: Lebensformen. Halle. 1930.
12. » » Die Kulturzyklentheorie und das
Problem des Kulturverfalls.
Berlin 1926.
13. » » : Probleme der Kulturmorphologie.
Berlin. 1936.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΩΤΕΡΟΝ

ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΩΤΕΡΟΝ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους χρήσις τοῦ ὄρου ἀντικειμενικὸν πνεῦμα εἰς ἐπιστημονικὰς καὶ μάλιστα φιλοσοφικὰς ἐρεῦνας, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ μεγάλη σχέσηις τοῦ ὄρου τούτου γενικὰ πρὸς τὸν πολιτισμὸν ἐπιβάλλει μίαν βραχεῖαν διασάφησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν σχέσεων τούτου, ἀπὸ τῆν ὁποίαν καὶ ὁ ρόλος αὐτοῦ θὰ κατανοηθῆ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως εἰς τῆν ἐλληνικὴν σχετικῶν συγγραμμάτων ἢ παρουσιαζομένη ἐκ τούτου ἀνάγκη, ὡς ἐλπίζω, θὰ πληρωθῆ.

I. Η ΦΥΣΙΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

Τὸ ὄνομα ὁμῶς ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, ἀνταποκρινόμενον πρὸς τὸν γερμανικὸν ὄρον objektiver Geist, γεννᾷ ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἀνάγκην, μίαν θέσιν πρῶτον νὰ λάβωμεν ἔναντι τοῦ ὄρου πνεῦμα καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦτο νὰ διασαφήσωμεν.

1. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ὄντοτις αὐτοῦ δὲν ἀντικρύζεται ρεαλιστικὰ, ἀκριδῶς δὲ εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἀντιλήψεων διαφόρων φιλοσόφων καὶ ψυχολόγων. Τρία ὁμῶς κριτήρια καθ' ἡμᾶς εἶναι ἱκανὰ διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ περιεχομένου του.

Α'. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁμιλοῦμεν περὶ πνεύματος καὶ γενικὰ περὶ πνευματικῶν λειτουργιῶν μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ ζῷα. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην εὕρισκόμεν καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ¹⁾ ἀκόμη, ὅταν οὗτος, καθορίσας τὰ εἶδη τῆς ψυχῆς, διεσάφησε: α) ψυχὴν, τῆς ὁποίας τὸ χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ θρέψις καὶ ἣτις συντᾶται εἰς τὰ φυτά, β) ψυχὴν, ἡ ὁποία ἔχει ἐπὶ πλέον τὴν αἴσθησιν καὶ ἣτις συναντᾶται εἰς τὰ ζῷα καὶ γ) ψυχὴν, ἡ ὁποία ἐπὶ πλέον ἔχει τὸ λογικὸν

1) Ueberweg: *Geschichte der Philosophie I. Bln. 1926. σ. 386.*

(διανοητικόν) και ή όποία αντικρύζεται εις τόν άνθρωπον. Δεδομένου ήδη ότι τό πνεύμα συναντάται μόνον εις τόν άνθρωπον, καταφαίνεται ότι ό 'Αριστοτέλης μέ τήν έννοιαν του λογικού διέκρινε εις τόν άνθρωπον τήν ψυχήν εκείνην, ήτις μέ τό γνώρισμα του πνευματικού χαρακτηρίζεται. Κατά τήν έμπειρίαν μας άρα, ένισχυομένην και υπό της γνώμης του 'Αριστοτέλους, αντικρύζεται ως πνεύμα ένα στοιχείον της ανθρώπινης ψυχής.

Β'. Γεννάται όμως ή άπορία: τό πνεύμα τουτο άφορᾷ όλον τό πλάτος της ανθρώπινης ψυχής, όποτε θα έπρεπε να ειπωμεν, ότι πνεύμα είναι ή ανθρώπινη ψυχή, ή άφορᾷ μέρος ταύτης, ή εκδήλωσιν ταύτης, ή λειτουργίαν ταύτης, όπως π. χ. τό συναίσθημα και ή βούλησις, τά όποια χαρακτηρίζονται ως λειτουργίαι της ψυχής. Είς τήν διασάφησιν ταύτην θα μάς όδηγήση ή αντίκρουσις των λειτουργιών εκείνων της ψυχής, αίτινες άποτελοῦν μέσον πνευματικῆς εκδηλώσεως. Ως τοιαύτας λειτουργίας, ανταποκρινομένας εις τήν ύπόστασιν του πνεύματος, θεωροῦμεν τήν διανόησιν και τάς εις ταύτην ύπαγομένας κρίσιν, συλλογισμόν κλπ., αίτινες ως εκ της φύσεώς των άπαντώνται μόνον εις τόν άνθρωπον.

Εάν έρευνήσωμεν τήν διανόησιν, και άρχοῦμεθα μόνον εις ταύτην, βλέπομεν ότι αύτη άφορᾷ τήν σκέψιν ήμῶν, ήτις λαμβάνει χώραν επί του παραστατικού κόσμου. Αύτη απεβλέπει εις τό να εῦρη τήν αξίαν, τήν όποίαν τά αντικείμενα των παραστάσεων τούτων έχουν διά τήν ζωήν ήμῶν, ως και! τήν σημασίαν, τήν όποίαν ταῦτα λαμβάνουν άναλόγως της έξυπηρετήσεως των άναγκῶν αὐτῆς. 1) 'Ακόμη αποβλέπει εις τόν καθορισμόν του σαφους, οὔσιώδους και όρθου. Τήν φύσιν της λειτουργίας ταύτης φυσικά δέν εῦρίσκομεν εις τάς άλλας ψυχικάς λειτουργίας μνήμην, φαντασίαν κλπ. και κατά τουτο διαφέρει ή διανόησις εκείνων. Ήτοι ή διαφορά έγκειται εις τό ότι αύτη δημιουργεί συνεκτικόν δεσμόν επί των παραστάσεων εκείνων, διότι συναρμολογεί αὐτάς, όταν πρόκηται να έξετασθῆ μία άποψίς της, και εις τό ότι ό κύκλος εκείνων των παραστάσεων περιορίζεται, όπου ή διανόησις λαμβάνει χώραν. Τό φαινόμενον τουτο θα ήρκει διά τήν αντίληψιν, δ.

1) August Messer. *Psychologie*. Leipzig. σ. 1934.254.

τι τὸ πνεῦμα ἀφορᾷ ὄντοτητα, ἣτις νοεῖται διὰ μέσου ὠρισμένης μόνον λειτουργίας καὶ ἣτις φυσικᾶ παρουσιάζει μόνον ἓνα τμήμα ψυχῆς. Θὰ εἶχομεν δηλαδὴ τὴν σκέψιν, ὅτι πνεῦμα εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, μετὴν ἀπλήρη διασάφησιν, ὅτι αὕτη λαμβάνει χώραν μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἐν τούτοις ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψει: α) ὅτι ἡ πνευματικὴ αὕτη λειτουργία ἀπαντᾶται εἰς ὀλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος, β) ὅτι οὐδεμίαν ψυχικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἀνθρώπου νοεῖται ἄνευ τῆς διανοήσεως, καὶ γ) ὅτι ἡ ψυχὴ παρουσιάζει κάτι τὸ ἐνιαῖον, τότε καθίσταται εὐνόητον ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξαπλοῦται καὶ νοεῖται εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ λέγοντες πνεῦμα ἐννοοῦμεν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐπίσης μετὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ταυτίζεται καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.

Γ'. Ὑπάρχει ὁμοίως καὶ τὸ κριτήριον τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ὁποίων σαφέστερον καθορίζεται ἡ φύσις αὐτοῦ. Ὡς τοιαύτας ἐκδηλώσεις ἀντικρύζομεν ὅλην τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις μετὰ βᾶσιν τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν παρουσιάζεται καὶ ἣτις ὡς ἐκ τούτου χαρακτηρίζεται ὡς ἀνθρωπίνη ἢ πνευματικὴ δημιουργία, διότι καὶ εἰς τὴν περισσότερον ρεαλιστικὴν ἢ ὕλικὴν δημιουργίαν διαφαίνεται τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον. Μία τῶν σπουδαιοτέρων ἐκδηλώσεων τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ γλῶσσα. 1) Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ζωῇ του ἀντικρύζει διὰ τῆς νοήσεως τὰς σχέσεις αὐτῆς (τῆς ζωῆς) καὶ διὰ μέσου τῆς γλώσσης, ἡ ὁποία εἶναι πνευματικὸν δημιούργημα, συλλαμβάνει αὐτάς. Ὑπάρχει δηλαδὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ προσπάθεια καὶ ἡ τάσις χαρακτηριστικώτερον νὰ διατυπώσῃ τὰς σχέσεις τῆς ζωῆς ἢ τὸν ἐσωτερικὸν του καὶ ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ οὕτως τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, τὰς προσπάθειας του καὶ τὸ εἶναί του περισσότερον νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Μετὴν τᾶσιν ταύτην, κατορθώνει νὰ ἀποκτήσῃ ὄχι μόνον ἓνα ἐκπολιτιστικὸν ἀγαθόν, τὴν γλῶσσάν του, διαμορφωθείσαν διὰ μέσου τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του, τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἄλλων καὶ μετὰ μακρὰν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν, ἀλλὰ καὶ ἓνα μέσον ἐκδηλώσεως

1) Περὶ γλώσσης ἰδέ: α) *Εἰς τὸ παρόν*: ἐνταῦθα καὶ I 4. β) *Βιώσεις*: Γ 4. γ) *Ἡμέτερον*: τὸ ψυχολογικὸν Ἰνστιτούτον τῆς λειψίας σ. 10, 19, 20, 28, 32.

δ) *Ἡμέτερον*: *Die Stufen der Wertgerichtetheit* κλπ. σ. 23, 34.

τοῦ ὄλου ἐκπολιτιστικοῦ τοῦ εἶναι. Οὕτω διὰ τῶν λέξεων, αἵτινες συμβολίζουν ἴδια περιεχόμενα ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ζωῆς—τοῦτο δὲ τὸ πλαίσιον προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ ὁλόκληρος ἡ γλῶσσα—, ἐρμηνεύεται καὶ διαδηλώνεται ἀντίστοιχος σχέσις καὶ ἓνα ὠρισμένον γεγονός τῆς ζωῆς.

2. Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν λέξεων οὐτῶν παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς:

α) Ὅτι εἶναι δημιουργήματα κοινῆς συμβιωσεως μιᾶς δμάδος ἀνθρώπων, ἀποδεκτὰ διὰ τοῦτο ὑφ' ὅλης τῆς δμάδος. Ἀπὸ τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ἀκόμη ὅτι αὐταὶ αἱ λέξεις ἀποτελοῦν ἓνα ἰσχυρὸν δεσμὸν τῆς δμάδος αὐτῆς καὶ ἐκδήλωσιν τῆς ἐνότητος αὐτῆς ἢ τῆς φυλῆς ἢ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ ἄλλας κοινωνικὰς δμάδας ἐχούσας διάφορον γλῶσσαν, μᾶς καταδεικνύεται ἡ ὑπερατομικὴ ὑπόστασις τῆς γλώσσης.

β) Ἡ ὑπερατομικὴ αὐτὴ πραγματικότης δὲν εἶναι ἴδιον μόνον τῆς παρούσης γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ προῖόν τῆς πνευματικῆς δημιουργίας προγενεστέρων γενεῶν. Ἡ συμμετοχὴ μάλιστα ἐκείνων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης ἦτο ἀρκετὰ δυναμικὴ, διότι ὅχι μόνον ὅ,τι ἐκεῖναι προσέφερον μετὰ τὴν ἐκ τῆς ζωῆς των ἀπομάκρυνσιν δὲν ἀπεσδέσθη, ἀλλὰ τοῦναντίον μὲ τὰ μορφολογικὰ σύμβολα, τὰ ὅποια προσέφερον καὶ τὰ ὅποια τὴν νέαν γενεάν γοητεύουν, παρορμαῖται αὐτὴ εἰς τὴν τελείωσιν τοῦ ἔργου ἐκείνων. Ἐκ τούτου εἰκφάνεται καὶ τὸ ἕτερον χαρακτηριστικὸν τῆς γλώσσης τὸ ἱστορικοεξελικτικόν.

γ) Τόσον δὲ τὸ ὑπερατομικὸν στοιχεῖον, ὅσον καὶ τὸ ἱστορικοεξελικτικὸν μᾶς χαρακτηρίζουν, ὅτι τὸ πνευματικὸν αὐτὸ δημιούργημα ἀποτελεῖ ἓνα κόσμον, ὅστις ὅπως καὶ ὁ βιολογικὸς—μὲ διάφορον δεδαίως σύνθεσιν—συνέχει καὶ συγκρατεῖ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ γεννᾶται καὶ ἀγαπύσσεται ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ναὶ μὲν πειθαρχεῖ εἰς τὰς δυνάμεις τοῦ κόσμου τούτου—ὅπως καὶ τοῦ βιολογικοῦ—ὁ ἄνθρωπος, προσαρμοζόμενος πρὸς τὸ πλαίσιον των καὶ ὑποτασσόμενος εἰς τὰς συνθήκας καὶ ὄρους, τοὺς ὁποίους διαγράφει αὐτὸ, ὅμως εἰς τὰς δυνάμεις αὐτὰς ἀντικρύζει καὶ μίαν εὐνοϊκὴν διὰ τὴν ἐξέλιξιν του ἐπίδρασιν. Τὸ χαρακτηριστικὸν δὲ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἐκπολετιστικὸν στοιχεῖον τῆς γλώσσης.

3. Τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα ἦτοι τὸ ὑπερατομικόν, τὸ ἱ-

στορικοεξελικτικόν καὶ τὸ ἐκπολιτιστικὸν δεικνύου
τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ πνευματικὸν τοῦτο ἀπόκτημα, ἡ γλῶσσα, δημιουργηθὲν ἀπὸ τὴν λειτουργίαν ἐκείνην, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτηρίσαμεν πνευ-
τικὴν, καθορίζει καὶ τὴν φύσιν τῆς ὄντοτος τοῦ πνεύματος. Ἐφ'
ἴσον δηλαδή ἡ γλῶσσα εἶναι ἀπόκτημα πνευματικὸν, ἔπεται ὅτι
τὸ εἶναι τῆς ἀνταντακλαῖ εἰς ἐκείνην τὴν ψυχικὴν ὄν-
τότητα, τὴν ὁποίαν ὠνομάσαμεν πνεῦμα καὶ εἰς τὴν
ὁποίαν τὰ στοιχεῖα τοῦ υπερατομικοῦ, ἱστορικοεξελικτικοῦ καὶ ἐκ-
πολιτιστικοῦ μεταφέρονται. (Π. 7).

β) Ὅπως ἡ διανόησις ὡς λειτουργία ἔχει μεγαλύτεραν ἀξίαν
καὶ δύναμιν ¹⁾ ἔναντι τῶν ἄλλων λειτουργιῶν, διότι δύναται ἐπ' ἐ-
κείνων νὰ κυριαρχήσῃ καὶ κατὰ τὴν κατεύθυνσίν τῆς νὰ φέρῃ δε-
σμὸν εἰς αὐτάς, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα, ὡς ὄντοτος πνευματικῆς, κατα-
δεικνύει τὴν ἀνωτερότητα τοῦ πνεύματος ἔναντι ἄλλων
ψυχικῶν ὑποστάσεων, ὡς ἄλλωστε τοῦτο καὶ ἐκ τῆς ἀνωτερότη-
τος τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται. Ἡ ἀνωτερότης δὲ τοῦ πνεύμα-
τος συνάγεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ ὑ-
πόστασιν. Ὑπὸ τὴν ἰδίαν ἀντίληψιν τῆς ἀνωτερότητος τοῦ πνεύ-
ματος καὶ ὁ Πλωτῖνος (203 — 269 μ. Χ.) τοποθετήσας εἰς
τὴν πυραμίδα τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μὲν τὴν ὑπόστασιν τοῦ
Θεοῦ δι' ἐκπομπῆς ἀκτινοβολοῦσαν ²⁾ κατὰ κατιούσαν κλίμα-
κα τὸ σύνολον πάντων τῶν ὄντων, ³⁾ ἀμέσως δὲ κατόπιν αὐτῆς
τὸν νοῦν καὶ περαιτέρω κατιόντως τὴν ψυχὴν, τὰ αἰσθητὰ
καὶ τὴν ὕλην, ἀποδίδει: α) ἀνωτερότητα εἰς τὸν νοῦν, β)
θεωρεῖ ὡς περιοχόμενον αὐτοῦ τὰς ἰδέας τοῦ Πλάτωνος, αἰτινες
ὡς δυνάμεις ⁴⁾ καὶ ὄχι ἀπλῶς ὡς σκέψεις ἐπιδρῶσιν διὰ τῶν «λό-
γων σπέρματικῶν» ἐπὶ τῶν περαιτέρω ὄντων. Ὁ νοῦς ὁμοίως αὐ-
τὸς, ὡς δυναμικὴ ὑπόστασις δρῶσα, ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ ὑπο-

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. 1923.
σ. 42.

2) Χρ. Ἀνδρούτσου λεξικὸν τῆς Φιλοσοφίας. 1929. σ. 115.

3) » » » » » σ. 282.

4) Ueberweg: *Geschichte der Philosophie I*. Berlin. 1926.
σ. 597.

κείμενον τῆς ἐρεῦνης ἡμῶν, τὸ πνεῦμα δηλονότι, μὲ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν.

γ) Τὰ ἀνωτέρω δὲν μᾶς παρεκκλύουσιν νὰ θεωρήσωμεν ὡς πνεῦμα αὐτὴν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ ταυτίσωμεν αὐτὰ τὰ δύο, διὰ τὴν ὁμοίωσιν πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, τότε θὰ πρέπη νὰ διακρίνωμεν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι ἴδιον τοῦτου εἶναι ἡ ἐκπολιτιστικὴ δημιουργία. Μὲ τὴν διχασμὸν ταύτην δὲν ἀντιφάσκομεν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἀλλοτε τ.ε. ταυτίζοντες ψυχὴν καὶ πνεῦμα καὶ ἀλλοτε ἀποχωρίζοντες ταῦτα, ἀλλὰ τοῦναντίον πλησιάζομεν περισσότερο πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος, ἀντικρύζοντες τοῦτο ὑπὸ τὴν ὡς ἀνω ἐρμηνείαν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Πνεῦμα δηλαδὴ καὶ ψυχὴ ταυτίζονται εἰς αὐτὸν, ἐφ' ὅσον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐκπολιτιστικὴ δημιουργία.

4. Τὴν γνώμην διὰ τὴν συντάξιν ταύτην μάλιστα ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πᾶσα πνευματικὴ δημιουργία δὲν παρουσιάζει μόνον ἓνα πνευματικὸν καθαρῶς περιεχόμενον, δηλονότι καθαρῶς ἐκπολιτιστικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ ψυχικὸν καὶ ἀκόμη φυσικὸν στοιχεῖον. Οὕτω εἰδικώτερον ἐξετάζοντες τὴν γλῶσσαν παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς πᾶσαν λέξιν νοοῦνται τὰ ἐξῆς στοιχεῖα:

α) **Τὸ Φυσικὸν στοιχεῖον.** Ὡς τοιοῦτο θεωροῦνται οἱ φθόγγοι, τοὺς ὁποίους πᾶσα γλῶσσα διὰ τὴν συμβολικὴν τῆς ἐκδήλωσιν χρησιμοποιεῖ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον διὰ τὴν μορφήν τῆς γλώσσης, διαφοροποιεῖ μάλιστα καὶ δλόκληρον τὴν μορφήν ἢ διαφοροποιεῖ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ἀνευ τῶν ἄλλων στοιχείων τοῦ ψυχικοῦ καὶ πνευματικοῦ, τὰ ὁποῖα περαιτέρω ἀναφέρομεν, εἶναι ἐστρημένον πάσης σημασίας καὶ παντὸς νοήματος, ὅπου τούτο καταρτίζεται ἀπὸ μίαν ξένην γλῶσσαν. Ἐκεῖ βλέπομεν, ὅτι εἶναι ἄγνωστος αὐτῇ, καίτοι ἀκούει κανεὶς τοὺς φθόγγους τῆς, διότι τὸ ψυχοπνευματικὸν στοιχεῖον εἶναι ἄγνωστον.

β) **Τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον.** Εἶναι τοῦτο ἡ δέωσις ὑπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων, ἧς δέωσις παρουσιάζεται κατὰ τὴν χρησιμοποίησιν αὐτῶν. Τὴν δέωσιν ταύτην ἐρμηνεύει δ-

χι μόνον ἡ συμμετοχὴ τῆς ψυχῆς διὰ τῶν παραστάσεων, ἀναμνήσεων, προσοχῆς κλπ. εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν λέξεων, ἀλλὰ καὶ ἡ συνείδησις τῆς ἀξίας καὶ τῶν διαφόρων σημασιῶν, 1) τὰς ὁποίας αἱ λέξεις διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς λαμβάνουν. Ὑπάρχει δηλαδὴ καὶ ἡ συνείδησις τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου τῶν λέξεων καὶ τοῦτο διαδηλοῦται διὰ τῆς σχετικῆς διώσεως.

γ'.) **Τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον**, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸν κόσμον ἐκείνον, ὅστις διὰ τῆς διανοήσεως ἔλαβε μορφὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου εὖνοσι. Εἰς τοῦτο τὸ γεγονός ἔγκειται ἡ ἀξία του, ἣς ἐρμηνεύεται καὶ ἐκ τῆς ὑπερατομικότητός του, τῆς ἱστορικοεξελικτικότητός του καὶ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ του χαρακτηρισμοῦ (I. 3).

Τὸ στοιχεῖον δηλαδὴ τοῦτο φανερώνει μίαν ἀξίαν, διότι ἔχει τὴν δυναμικότητα νὰ εἶναι κίνητρον εὐημερίας καὶ προόδου, βαθμηδὸν καὶ ἀείποτε νὰ ἐξυψώνη καὶ ἀκόμη εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ νὰ ὀδηγῆ. Ἀλλ' ὡς εἶδομεν εἰς τὸ ψυχικὸν στοιχεῖον καὶ τὸ πνευματικὸν τοῦτο στοιχεῖον διὰ νὰ λάβῃ τὴν ἀληθῆ του ἀξίαν, διὰ νὰ ἐξυψώνη, πρέπει νὰ ἀντικρύζηται ὑπὸ τῶν διώσεων, πρέπει νὰ γίνῃ περιεχόμενον τῆς ψυχῆς. Τότε καὶ μόνον ἡ γλῶσσα, τὸ πνευματικὸν αὐτὸ στοιχεῖον, δύναται νὰ λάβῃ τὸ νόημά της, δηλαδὴ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ τὴν ἀλληλοσυνεννόησιν τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας εἶναι κτῆμα.

Ὡστε εἰς τὴν γλῶσσαν, τὸ πνευματικὸν τοῦτο περιεχόμενον, διαφαίνεται ὅτι τὸ πνευματικὸν στοιχεῖον εἶναι συνυφασμένον μετὰ τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ σωματικοῦ, ἢ, ὅπως λέγει ὁ Humboldt, εἰς τὴν γλῶσσαν ὑπάρχει ὁ ἐσωτερικὸς παράγων τ. ἔ. ἓνα δημιουργήμα τῆς ψυχοσυνθέσεως καὶ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου τῆς ζωῆς.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην περιοχὴν τοῦ πολιτισμοῦ ἂν ἀντικρύσωμεν, ἔστω τὴν τέχνην, πάλιν καὶ ἐκεῖ θὰ ἀνεύρωμεν τὸ φυσικὸν στοιχεῖον, τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ πνευματικὸν συνυφασμένα. Ἀδιαμφι-

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin 1933. σ. 42.

σδήτητος ἄρα εἶναι ὁ συνδυασμὸς τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου μετὰ τοῦ ψυχικοῦ καὶ φυσικοῦ ὡς καὶ ἡ ἐν τῷ συνδυασμῷ τούτῳ ἐμφάνις τῆς ἐννοίας τῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων. Καὶ αἱ πνευματικαὶ δὲ δημιουργίαι διαπιστώνουν τὴν ἐν τῇ ζωῇ τοῦ ἀνθρώπου συνταύτισιν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ.

Ἐπὶ πλέον διαφαίνεται καὶ ἡ καταδειχθεῖσα ἀνωτερότης τοῦ πνεύματος.

δ. Ἐδῶ ὁμοῦς παρουσιάζεται ἡ ἐξῆς ἀπορία: Πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ συνταύτις δύο στοιχείων, ἐνὸς ὑποκειμενικοῦ, ὅπως τοῦτο χαρακτηρίζουν τὰ δύο πρῶτα κριτήρια, τὰ ὅποια ἐχρησιμοποιήσαμεν καὶ τὰ ὅποια τὸ πνεῦμα παρουσιάζουν ὡς ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐνὸς ἀντικειμενικοῦ, ἀντικρουσμένου κατὰ τὸ τρίτον κριτήριον ὡς πνευματικοῦ δημιουργήματος τῆς ψυχῆς; Τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει ὁ ἐξεταζόμενος περαιτέρω (Π. 7) δυασμὸς¹⁾ τοῦ πνεύματος. Θὰ παρουσιάσωμεν δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ πνεύματος τόσον τὴν ψυχὴν τοῦ ὑποκειμένου, τῆς ὅποιας χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ πνευματικὴ δημιουργία καὶ ἥτις ὡς ἐκ τοῦτο καλεῖται **προσωπικὸν πνεῦμα**, ὅσον καὶ τὴν δημιουργίαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν, τὴν ὅποian ὀνομάζομεν **ἀντικειμενικὸν πνεῦμα**.

Ζήτημα μεταφυσικὸν ἀποτελεῖ ἡ ἐξέτασις τῆς φύσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τύχης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ γεγονός δεδείκναι ὅτι αἱ προγενέστεραι γενεαὶ συνεισφέρουν διὰ τὴν πνευματικὴν δημιουργίαν τοῦ παρόντος ἀφήνει, κατόπιν τῶν λεχθέντων, νὰ διαφανῆται ἡ ἀθάνασις τῆς ὀντότητος τοῦ πνεύματος τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ γεγονός ἀκόμη δὲ τὸ πνεῦμα τοῦτο κατὰ τὴν τάσιν του συντελεῖ καὶ φέρει τὴν ἀνθρωπίνην τελείωσιν, ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι τοῦτο εἶναι **θεϊκὸν στοιχεῖον** καὶ συνεπῶς **ἀθάνατον**. Τὴν ἀντίληψιν, ὅτι τὸ πνεῦμα ἔχει θεϊκὴν ὑπόστασιν, ἔχουν ἕλαι οἱ φιλόσοφοι τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ πρῶτος ὅλων ὁ Πλάτων, ὅστις συνέλαβεν εἰς τὴν σκέψιν του μίαν πολιτείαν, θεωρουμένην ἴσως ὡς τὴν πρώτην οὐτοπίαν²⁾ ἀν-

1) Ὁ δῶς δυασμὸς χρησιμοποιηθήτω ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς διπλῆς ἐμφανίσσεως καὶ ὅτι ὡς διχοτόμησις.

2) Hans Freyer: *Die politische Insel (Geschichte der Utopien)*. Leipzig. 1936. σ. 39.

ταποκρινόμενην ὁμως πλήρως πρὸς τὴν θεϊαν κατὰ τὴν ἀντίληψίν του προέλευσιν τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἐσκέφθη δηλαδὴ, ὅτι ἐφ' ὅσον εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτὴν ὑπάρχει ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς μὲ πνευματικὴν ὑπόστασιν ὄχι μόνον θὰ καταδεικνύηται ἡ θεία τῆς προέλευσις, ἀλλὰ καὶ ἡ προοδευτικὴ τῆς ἐξέλιξις. Θὰ ἦρχετο ἄρχοντος, καθ' ὃν ἡ πολιτεία του θὰ εἶχε ἐφ' ἑαυτὴν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν.

Ἀνεξάρτητα ὁμως ἀπὸ τοῦτο, ὅπερ ἐρμηνεύει τὴν ἀνωτερότητα τῆς ὀντότητος τοῦ πνεύματος, ἡ μεταφυσικότης τῆς τύχης τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς μετὰ θάνατον δὲν μᾶς παρεμποδίζει τὴν ἐν ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος ζῇ¹⁾ συνταύτισιν τοῦ πνεύματος μετὰ τῆς ψυχῆς.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν αὐτὴν ἐξέτασιν καταδεικνύεται πάλιν, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ πνεύματος νοεῖται καὶ εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ψυχὴν τὴν συνυφασμένην μὲ ἐκπολιτιστικὴν δημιουργίαν καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν δημιουργίαν, ἥτις ὡς μία γενικὴ ψυχικὴ ἰκανότης συνδέεται μὲ τὸν πολιτισμόν. Εἰς δὲ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ θείου στοιχείου του ἐρμηνεύεται πάλιν, ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι μία ἐνιαία ὑπόστασις, μία ὀντότης καθαρῶς ψυχικῆ, συνέχουσα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ προωθοῦσα αὐτοὺς εἰς τὸν πολιτισμόν. Τὴν ἔννοιαν ὁμως τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος κατανοοῦμεν κάλλιον, ὅταν σκεφθῶμεν, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐνιαία ὑπόστασις ἀποχωρίζεται εἰς ὑποκειμενικοὺς κύκλους διὰ τῶν ἐπὶ μέρους συνειδήσεων,²⁾ ἐμφανιζομένου οὕτω τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος. Εἶναι τοῦτο τὸ πνεῦμα, ὅπως αὐτὸ ἡ ψυχὴ τοῦ ὑποκειμένου ἐν τῇ συνειδήσει του ἀντικρύζει. Εἶναι ἡ δημιουργοῦσα ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τὴν ἔρευναν τούτου χωροῦμεν ἕμέσως. Ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς τοῦτο ἡ πνευματικὴ δημιουργία—ὄχι τὰ δημιουργούμενα ἀντικείμενα—, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ὀντότης, ἥτις διαφαίνεται εἰς ὅλα τὰ ἄτομα, εἶναι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, τοῦ ὁ-

1) Nik. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins.* Berlin. 1933. σ. 41.

2) Nik. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins.* Berlin. 1933. σ. 61.

ποίου τήν έρευναν έπιχειροῦμεν περαιτέρω.

Παρουσιάζεται δηλαδή ως **άντικειμενικόν** μέν πνεῦμα ἡ γλῶσσα, ἡ τέχνη, ἡ θρησκεία κλπ., τὰ ὅποια φανερώνουν μίαν ψυχικὴν έκπολιτιστικὴν οὐτότητα. Αὕτη ἐν τῷ συνόλῳ εἶναι καί-τε, τὸ ὅποιον ἐδημιούργησεν ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ὅποιον διαρκῶς ἐξελίσσεται καὶ ἐξιδανικεύει τὸν ἄνθρωπον (παράδειγμα ὁ κλασικισμός). Ὡς **προσωπικόν** δὲ πνεῦμα ἡ θέσις, τὴν ὅποیان ὁ ἐπὶ μέρους ἄνθρωπος ἐναντι αὐτῆς τῆς γενικῆς οὐτότητος κατέχει. Τέλος ἔχομεν καὶ τὸ **άντικειμενικοποιη- μένον πνεῦμα**, ὅπερ ἀφορᾷ ὅ,τι ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος ἀπετυπώθη εἰς τὴν ὕλην καὶ ἐκεῖ μένει πλέον σταθερὸν ὡς καθρέπτης τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος μιᾶς ἐποχῆς. Π. χ. ὅ,τι εἰς τὸν Παρθενῶνα ἀντικρύζεται ἐκ τοῦ κλασικισμοῦ, ἀνῆκει εἰς τὸ ἀντικειμενικοποιημένον πνεῦμα (II 7, III Δ 2).

Τὰ χαρακτηριστικὰ ὅμως τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, δηλαδή τῆς συνοχῆς ὄλων τῶν ἀνθρώπων εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ τῆς προωθήσεως αὐτοῦ, εὐρίσκομεν προφανῶς καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ **λογικοῦ**. Ἐν τούτοις τὸ πνεῦμα, ἡ ἐνιαία αὐτῆ ὑπόστασις, δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ λογικόν (Rationalität) διὰ τοὺς κάτωθι λόγους: α) διότι τὸ λογικόν περιορίζεται εἰς τὴν διὰ τῶν ἐννοιῶν σκέψιν, εἰς τὰς ἀπόψεις, ἐπαγωγὰς κλπ. καὶ β) διότι τὸ λογικόν μόνον διὰ τοῦ πνεύματος εἶναι νοητέον. 1) Θὰ πρέπει δη- λαδὴ νὰ ὑπάρχη τὸ πνεῦμα εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ νοηθῆ καὶ λογικόν. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον τόσον τὸ **διανοητικόν** τοῦ Ἀριστοτέλους (I, 1A), ὅσον καὶ ὁ **Νοῦς** τοῦ Πλωτένου (I 2) μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ πνεύματος πρέπει νὰ ἀντι- κρύζονται.

II. ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Ἐὰν ὅμως ἐρευνήσωμεν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ διὰ τῶν συνειδήσεων εἰς **προσωπικόν** κεχωρισμένου πνεύμα-τος, θὰ εὕρωμεν τὰ κάτωθι:

1) N. Hartmann: *Das Problem des geistigen Seins*. Berlin. 1933. σ. 47.